

משלי פרק ו

- (ד) אַל תִּתֵּן שְׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְּפִיךָ:
(ה) הַנְּצַל כַּצְּבִי מִיָּד וּכְצַפּוֹר מִיָּד יְקוּשׁ:
(ו) לֵךְ אֶל נַמְלָה עֲצַל רְאֵה דְרָכֶיהָ וּחֲכָם:
(ז) אֲשֶׁר אֵין לָהּ קֶצֶין שׁוֹטֵר וּמִשָּׁל:
(ח) תִּכְיִן בְּקִיץ לְחֶמֶה אֲגִרָה בְּקֶצֶיר מֵאֲכָלָהּ:
(ט) עַד מָתִי עֲצַל תִּשְׁכַּב מָתִי תִקּוּם מִשְׁנַתְּךָ:
(י) מְעַט שְׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁכֵב:
(יא) וּבֹא כִמְהֵלֶךְ רֵאשֶׁךָ וּמְחֹסְרֶךָ כְּאִישׁ מְגֵן:

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ד

אל תתן שנה לעיניך שינה הוא הסתלקות המחשבות והיינו כאשר נשתקע בשינה, ותנומה הוא מבחון כאשר הוא נים ולא נים תיר ולא תיר כו' והיינו שעפעפים סגורות אבל אין מחשבתו נעדר ממנו דקרי ליה ועני. וזהו אל תתן שנה לעיניך בפנימיות שהסתלקות המחשבה, ותנומה לעפעפיך הוא חיצוניות שעפעפים הם סגורות. והיינו שהלומדים אינן צריכין להיות בקיאים רק בדין תורה שלא יורה שלא כדין אבל אין צריך לו להיות בקי בעניני עולם. ונגדן אל תתן שנה שהוא הסתלקות המוחין והמחשבות שהן הפנימות כלומר שיהא בקי בדין תורה, אבל הדיינים צריכין להיותן בקיאים גם בטבעו של עולם בכדי שלא יהיה דין מרומה, דאם לא יהיה בקי בענינים אף שיהיה בקי בדין תורה לא יצא הדין אמת לאמיתו. כלומר אע"פ שיפסוק אמת לא יהיה לאמתו כי אפשר הוא דין מרומה ולכן צריך הדיין להיות בשניהם בקי. ולכן כתיב כי השוחד יעור עיני חכמים וכתוב כי השוחד יעור עיני פקחים. והיינו חכם בעניני תורה ופקח בעניני עולם, וזשחז"ל אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו, אם ברור הדבר כאחותו אמרהו וכמ"ש בפירוש על ישעיה בארוכה. וז"ש ותנומה שהוא נים ולא נים והיינו מבחון אפילו לא תתן לעפעפיך שתנומה הוא בעפעפים לבד שהן סגורות והיינו בעניני עולם תראה שתהא בקי ואז אפשר שיצא הדין אמת לאמתו כנ"ל:

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ז

קצין שוטר מושל

קצין הוא בחכמה שלומד תורה ברבים ומורה הוראה בישראל. שוטר הוא במעשה לקיים הפסק ולרדות ולהכריח לעשות דבר. ומושל הוא במדות להשגיח שלא יהא עולה וגזל וחמס בעיר. וז"ש ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו

עבדו הוא שוטר

זקן ביתו הוא קצין

מושל כמשמעו משגיח

וז"ש ובן מש"ק ביתי גו' ואמר אע"פ שאין לה משגיחים בכל הג' הנ"ל בחכמה ובמדות
ובמע"ט ואעפ"כ יש בה כל הג' כמ"ש למעלה:

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ו

לך אל נמלה – כי האדם צריך לדרכי ה' ג' דברים חכמה ומדות ומע"ט.
והנמלה מופלא במעשיה באלו הג' וזהו "לך אל נמלה עצל" אם אתה מתעצל מלעשות
מע"ט לך ולמד מן הנמלה הזריזות שלה שאוספת הרבה אע"פ שאינה צריכה אלא מעט
כמה שכתוב במדרש שהיא אינו אוכלת אלא חטה ומחצה לשנה ומצאו פעם אחת בחורי
הנמלה ג' מאות כור זהו במע"ט.

"ראה דרכיה" – הוא במדות שאינו נוגעת במה שאינה שלה, כמ"ש במדתה שפעם אחת
נשר תבואה והתקבצו כולם והריחו שסברו שהוא שלהם וכיון שהריחו שאינה שלהם לא
נטלו כלום לכן "ראה דרכיה" ומדותיה ולמד ממנה.

"וחכם" – הוא בחכמה כמ"ש במדרש שהנמלה עושה ג' חורין ואינו מניח את התבואה
לא בעליונה ולא בתחתונה אלא באמצעה כי מתירא מן הגשמים שלמעלה ומן התהום
של מטה ולכן "ראה" חכמתה "וחכם":

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ח

תכין בקיץ לחמה – כי הנמלה בעת הקצירה אינה עושה כלל רק אוספת, רק בסוף שהוא
זמן לקצות תאנים והוא נקרא קיץ אז תכין את מה שהיא אוספת שיהא ראוי למאכלה,
וזהו "לחמה" כלומר שתכין אז שיהא לחמה מה ש"אגרה בקציר מאכלה."
ואמר לחמה מאכלה כי אינה אוגרת ואוספת רק מה שראוי למאכלה ולא בשביל אחר
כלל.

והענין שצריך האדם בימי נעוריו שהוא זמן הקציר לאגור ולאסוף היינו ללמוד תורה
הרבה ואח"כ בקיץ שהוא סוף ימיו בימי זקנותו לטחון אותם להבין כל דבר על בוריו.
וזהו אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח, כלומר אם לא יהיה בידו תורה הרבה
לא יהיה לו ממה לטחון, ואם אין קמח כלומר שלא יטחון וידקדק היטב אין תורה, כלומר
אין בידו כלום אף שלמד הרבה.

וזשחז"ל "מאן דאמר הא לא חש לקמחיה"¹.

וכן משחז"ל "רבך קטיל קני באגמא" כי "בוקע עצים יסכן בס"² כלומר הבוקע עץ גדול

1. מסכת פסחים דף פד עמוד א: אמר ליה דרמא לך הא לא חש לקמחיה. וברש"י שם: לא חש לקמחיה: למה
שהוא טוחן, אם חטין אם פסולת.

2. קהלת פרק י פסוק ט: מְסִיעַ אֲבָנִים יַעֲצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֲצִים יִסְכֵּן בָּם.

אח"כ יהנה ממנה ויתחמם כנגדה אבל מי שלא בקע עצים טובים מפני כחו או מניעת שאר דבר הוא חותך קנים קטנים מן האגם.
וכן בתורה אם לא למד תורה הרבה אין לו ממה לבקוע עצים ואין לו דינים רק מעט מעט דוגמת הקנים, וזהו "רבך קטיל קני באגמא."
וזהו "תכיץ בקיץ לחמה" בסוף ימיו שצריך לטחון אותם היטב.
"אגרה בקציר מאכלה" הוא נגד תחילת ימיו שצריך לאסוף ולכנוס תורה הרבה.
ואמר לחמה ומאכלה שאינה רואה בשביל אחרים רק לעצמה. כן א"א ללמוד תורה אם יהיה לו דאגות אחרים בלבו, כמ"ש חז"ל³ "אין התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו אכזרי על בני ביתו כעורב," וכמ"ש⁴ "אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי."⁵
ואלו הב' דברים הנ"ל תכיץ גו' אגרה גו' הוא תורה שבע"פ ותורה שבכתב וכמ"ש בהלל⁶ כמה תורות כו' גיירי א"ל א' ב' למחר אפיך ליה כלומר שלמד אותו

3. מסכת עירובין דף כא עמוד ב קווצותיו תלתלים. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. שחרות כעורב, – במי אתה מוצאן – במי [דף כב עמוד א] שמשכים ומעריב עליהן לבית המדרש. רבה אמר: במי שמשחיר פניו עליהן כעורב. רבא אמר: במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב. כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קאזיל לבי רב, אמרה ליה דביתהו: ינוקי דידך מאי אעביד להו? אמר לה: מי שלימו קורמי באגמא. רש"י מסכת עירובין דף כב עמוד א: עורב אכזרי על בניו – כדכתיב (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו, והקדוש ברוך הוא מזמן להן יתושים ונכנסין לתוך פיהן. קורמי – ירקות, לישנא אחרינא: גמי לח, כי עקרת לההוא רכיכא דאית ביה וטחני ליה ועבדי ריפתא, באל"ף בי"ת דר' מכיר מצאתיו.

4. מסכת בבא בתרא דף יא עמוד א: מעשה במונבו המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת, וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו: אבותיך גנזו והוסיפו על של אבותם, ואתה מבזבזם אמר להם: אבותי גנזו למטה, ואני גנזתי למעלה, שנאמר: [תהלים פ"ה] אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף; אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו, ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו, שנאמר: [תהלים פ"ט] צדק ומשפט מכון כסאך; אבותי גנזו דבר שאין עושה פירות, ואני גנזתי דבר שעושה פירות, שנאמר: [ישעיהו ג'] אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו; אבותי גנזו [אוצרות] ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות, שנאמר: [משלי י"א] פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם; אבותי גנזו לאחרים, ואני גנזתי לעצמי, שנאמר: [דברים כ"ד] ולך תהיה צדקה; אבותי גנזו לעולם הזה, ואני גנזתי לעולם הבא, שנאמר: [ישעיהו נ"ח] והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך.

5. עיין במגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ב: קנה שם טוב קנה לעצמו ושאר הקניינים הם לאחרים, ובשם טוב יש נחת רוח לבדו ואין לזרים אתו. וכך אמר מונבו, כשבזבז אוצרותיו לעניים, אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי, כמו שנזכר בהשותפין שרצו [ב"ב יא]. וכן הכתוב אומר 'נבחר שם מעושר רב' [משלי כב א]. וכל שכן שאם קנה לו דברי תורה שקנה לו חיי העולם הבא, כמו שדרשו בסוטה פרק היה נוטל [כא], מהפסוק שכתוב 'בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך' [משלי ו כב], וכן היא בפרק קנין תורה [אבות פ"ו מ"י].

6. מסכת שבת דף לא עמוד א תנו רבנן מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה אמר לו שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך

תשר"ק. א"ל הא אתמול לא אמרת לי הכי. א"ל עלי דידי סמכת, דעל פה נמי סמוך עלי, והיינו שא' ב' הוא נגד תורה שבכתב ותשר"ק נגד תורה שבע"פ, לכן אמר כאן תכין גו' ואח"כ אגרה גו' שהוא תשר"ק וא' ב', שא"א לידע התורה שבכתב רק ע"י תורה שבע"פ:

גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה בא לפני הלל גייריה יומא קמא אמר ליה א"ב ג"ד למחר אפיך ליה אמר ליה והא אתמול לא אמרת לי הכי אמר לו לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי.

רש"י מסכת שבת דף לא עמוד א הוציאו בנזיפה – דתניא: הבא לקבל דברי חברות חוץ מדבר אחד, וכן גר הבא להתגייר וקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד – אין מקבלין אותו, במסכת בכורות (ל, ב). גייריה – וסמך על חכמתו שסופו שירגילנו לקבל עליו, דלא דמיא הא ל"חוץ מדבר אחד" – שלא היה כופר בתורה שבעל פה, אלא שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה, והלל הובטח שאחר שילמדנו יסמוך עליו. אפיך ליה – כגון תשר"ק. לאו עלי קא סמכת – מנין אתה יודע שזו אלף וזו בית – אלא שלמדתיך וסמכת עלי, דעל פה נמי סמוך על דברי.